

TÜRKİYE AVRASYA İLİŞKİLERİ ORTA VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ

Erdi BATUR *

Giriş

Bu yazımızda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin; komünist ve merkezi planlamaya dayalı sistemden kopması, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması, uluslararası düzende büyük değişikliklere sebep olarak Avrupa'nın yeni şekillenmelere sahne olması; ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarını gerçek anlamda kazanmalarından sonra bu devletler ile Türkiye arasındaki ilişkiler, siyasal, ekonomik, ulaştırma ve haberleşme, eğitim ile kültürel faaliyetler, yasal ve kurumsal bağlamda özetlenmeye çalışılacaktır.

Bilindiği üzere 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaklaşık 45 yıl süre uluslararası ilişkilere ve dünya politikasına egemen olan "iki kutuplu düzen" 1980'lerin ortasından itibaren, önce eski Sovyetler Birliği'nde daha sonra Orta ve Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmelerle yıkılmış ve bugün "yeni dünya düzeni" denilen sistem, uluslararası politikaya egemen olmuştur.

Önce, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünist ve merkezi planlamaya dayalı sistemden kopması, daha sonra Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 15 yeni devletin oluşması, uluslararası düzende büyük bir değişiklik yaratmış, Varşova Paktı ve COMECON çökmüş, Avrupa yeni şekillenmelere sahne olmaya başlamıştır. Yeni ortaya çıkan cumhuriyetlerden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan, Türk lehçelerini konuşanların çoğunlukta olduğu devletlerdir. Bu cumhuriyetlerin yanında, top-

* Merkez Valisi.

raklarında Türk ırkından gelen toplulukların yaşadığı Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan, Romanya, Bosna-Hersek, Moldova, Ukrayna, Gürcistan ve Rusya Federasyonu Türkiye'nin ticaret yollarında bulunmaktadır.¹

74 yıllık bir geçmişe sahip olan ve iki kutuplu düzenin bir ayağını oluşturan Sovyetler Birliği'nin, 1991 yılının ikinci yarısından itibaren fiilen başlayan ve resmen Aralık 1991'de tamamlanan dağılma süreci sonunda dünya, yeni oluşumlara sahne olmuştur.

Söz konusu "Yeni Bağımsız Devletler" ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarını gerçek anlamda kazanabilmeleri, bağımsız karar alma alışkanlıkları ve batı ölçülerine göre yapılanmalarını sağlayacak yetişkin kadroları olmadığı gibi, global çerçevede geçerli genel kabul gören kavramlara yatkınlıklarının da yeterli olmadığı gözlenmiştir.

Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları ile sürdürülen ilişkilerimiz; dış politikamıza siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda yeni boyutlar kazandırmakta, bölgemizde ve dünyada meydana gelen diğer gelişmeler ve oluşumlarla birlikte, ülkemizin rolünü ve sorumluluğunu artırmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, sağladığı politik ve ekonomik yardım ve toplum modeliyle, halen istikrarsızlık ve temel arayışlar içinde bulunan bölgede belirli ölçüde etkin bir rol oynamaktadır.

TRT'nin bu ülkelere yönelik uydu televizyon yayınları, öğrencilerin Türkiye'ye eğitim için gelmeleri, teknik yardım ve kültürel mübadele çerçevesinde karşılıklı gidış-gelişlerin ve haberleşmenin artması, Türkiye'den büyük oranda işadınının bu bölgede ticaret ve yatırım yapmakta olması ve diğer etkinlikler, Türk dış politikasına büyük ölçüde ekonomik ve kültürel boyut kazandırmaktadır.

Bölgeye yönelik politikamız, konjonktürel dalgalanmalardan etkilenmeksizin orta ve uzun süreli menfaatlerimize en uygun şekilde devam etmektedir.

Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri

Ekonomi politikaları, büyük ölçüde COMECON içi uzmanlaşmış üretim ilişkilerine bağlı ve dışa kapalı bir ekonomik yapıya sahip olan COMECON üyesi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, komünist rejimlerin dağılmasıyla birlikte, ekonomilerinin rekabete açılması ve dünya ekonomisi ile entegrasyon sağlanması, kısaca serbest piyasa ekonomisinin kurulması amacıyla bir dizi siyasi ve ekonomik reformu, 1990'lı yılların başından itibaren uygulamaya koymuşlardır.

Bu çerçevede, merkezi planların sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik yapının değiştirilmesi için, devletin ekonomik etkinliğinin azaltılması amacıyla kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi, dış ticaretin serbestleştirilmesi, sanayi yapısının modernleştirilmesi, bu hedeflere ulaştırılmasına katkıda bulunacağı düşüncesiyle yabancı sermayenin teşvik edilmesi, serbest piyasa ekonomisinin kurulmasına yönelik diğer reformların sonucunda söz konusu ülkeler, hem ticaret hem de yatırımlar açısından giderek önemli bir pazar olma özelliği kazanmıştır.²

¹ Erdi Batur, "Türkiye Avrasya İlişkileri", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 1, Mart 1997, s. 109-127.

² Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğünce hazırlanmış olan "Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerimiz Hakkında Değerlendirme Notu" isimli çalışma.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, Batı Avrupa pazarlarına yakın olmaları, yetişmiş nitelikli işgücü arzının yüksekliği, sürdürülen modernizasyon ve rehabilitasyon yatırımları, sanayi alanındaki avantajlarını oluşturmaktadır. Buna karşılık, teknolojik gerilik, kısıtlı sermaye birikimi ve az gelişmiş dağıtım ağı, hızlı gelişmeyi engelleyen başlıca faktörlerdir.

Bugüne Kadar Gerçekleştirilen Faaliyetler

Bu bölümde hükümetlerimizin politikaları ile uyum içinde olmak üzere, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör tarafından gerçekleştirilen veya sürdürülmekte olan faaliyetlere değinilecektir.

Siyasi Faaliyetler

1991 yılından bu yana değişme sürecinin seyrine uygun bir zamanlamaya paralellik arz etmek üzere siyasi ilişkilerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Doğal olarak bu ülkelerle karşılıklı olmak üzere üst düzeyde ziyaretler yapılmış, çeşitli alanlarda ilişkilerin ve işbirliğinin esaslarını düzenleyen anlaşmalar imzalanmıştır.

Yasal Düzenlemeler

Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında çok sayıda ticari ve ekonomik anlaşmalar imzalanmıştır.

Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları

Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin hukuki alt yapısını oluşturmak amacıyla, "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları" imzalanmıştır.

Söz konusu anlaşmaların uygulanışını gözden geçirmek, olabilecek sorunları çözüme kavuşturmak ve yeni işbirliği imkanları tesis etmek amacıyla ikili bazda "Karma Ekonomik Komisyonlar" öngörülmüş ve buna ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır.

Ancak, bu ülkelerin mevzuatlarında karşılaşılan belirsizlikler ve sık sık ortaya çıkan değişiklikler önemli sorunlara neden olmaktadır. Özellikle kâr transferi, vergilendirme, yabancı yatırımlarda ortaklar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların halli konusunda karşılaşılan sorunların çözümü, Türk firmaları için büyük önem taşımaktadır.

Kuşkusuz, Türk firmalarının bölgeye yönelik faaliyetleri, bu ülkelerde yürürlüğe konulan yatırım ve ticaret mevzuatlarındaki düzenlemeler ile yabancı yatırımlara tanınan teşviklere göre farklılık göstermektedir. Türkiye'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile mevcut anlaşmaları Tablo 1'de gösterilmiştir.³

Bu ülkelerin bazıları ile imzalanmış bulunan Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarının bir an önce yürürlüğe konulması ve diğerlerinin de en kısa sürede tamamlanması Türk yatırımcıları açısından büyük önem taşımaktadır.

³ a.k.

Tablo 1: Türkiye'nin Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Mevcut Anlaşmaları (Ocak 1998)⁴

Ülke Adı	Ticaret Anlaşması	Eko. ve Tek. İşb. Anlaşması	Tic. ve Eko. İşb. Anl.	Son KEK Protokolü	Yat.Kar. Teş. ve Kor. Anl.	Çifte Ver. Önl. Anl.
Romanya	27.10.1970	20.10.1987	-	11.10.1996	24.01.1991/ 07.04.1996	01.07.1986/ 15.09.1988
Bulgaristan	11.06.1974(1)	13.09.1975(1)	06.07.1994/ 09.12.1994	16.06.1993	06.07.1994	07.07.1994(2)
Arnavutluk	12.02.1986	02.08.1988	-	24.11.1994	01.06.1992/ 26.12.1996	04.04.1994/ 26.12.1996
Yugoslavya Fed. Cum.	14.04.1971	12.05.1976	-	11.05.1990	-	-
Makedonya	-	-	17.03.1994/ 03.04.1995	29.08.1996	14.07.1995(2)	16.06.1995/ 28.11.1996
Hırvatistan	-	-	12.02.1996/ 22.10.1997	28.08.1997	12.02.1996(2)	23.9.1996(2)
Bosna-Hersek	-	-	07.11.1995/ 03.01.1997	-	25.12.1996(5)	(4)
Slovenya	-	-	08.03.1996/ 20.01.1997	-	(4)	-
Çek Cum.	29.08.1975	06.01.1976	-	10.04.1997	30.04.1992/ 13.06.1997	(4)
Slovak Cum.	29.08.1975	06.01.1976	-	30.04.1992	(4)	02.04.1997(2)
Macaristan	12.11.1974	11.01.1977	-	14.10.1989	14.01.1992/ 22.02.1995	10.03.1993/ 09.11.1995
Polonya	23.04.1974	31.01.1980	-	27.01.1993	21.08.1991/ 19.08.1994	03.11.1993/ 01.01.1998
Litvanya	-	-	27.08.1992/ 27.09.1994	-	11.07.1994(2)	(4)
Letonya	-	-	18.02.1997(2)	-	18.02.1997(2)	(4)
Estonya	-	-	28.08.1995/ 15.02.1996	-	10.12.1993(5)	(4)

(1) Fesh edilmiştir.

(2) Anlaşma henüz yürürlüğe girmemiştir.

(3) Anlaşma 18.4.1996 tarihinde onaylanmış. 9 Mayıs 1996 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış, fakat henüz yürürlüğe girmemiştir.

(4) Taslak teati edilmiştir.

(5) Parafe edilmiştir.

Ticari İlişkiler

Bu ülkeler ile ticari ilişkilerimiz, yukarıda belirtilen çerçevede yürütülmektedir.

Eximbank Kredileri

Bu pazarlara ilgi duyan Türk firmalarını desteklemek, pazara girişleri sırasında, anılan ülkelerin içinde bulunduğu döviz sıkıntısından kaynaklanan sorunları aşmak amacıyla sağlanacak finansman kolaylıkları ve kredilerin önemi gözardı edilemez.

Bu pazarlara ilgi duyan Türk firmalarını desteklemek, pazara girişleri sırasında, bu ülkelerin içinde bulunduğu döviz sıkıntısından kaynaklanan sorunları aşmalarını sağlamak amacıyla Polonya, Macaristan, Çek ve Slovakya, Romanya, Arnavutluk ve Bulgaristan'a Eximbank kredileri açılmıştır.⁵

⁴ a.k.

⁵ a.k.

Ancak, coğrafi yakınlığa, tarihi bağlara ve hatta bu ülkelerde yaşayan Türk azınlığa (örneğin Bulgaristan) rağmen, bütün çabalar sonuçsuz kalmış, Romanya'da olduğu gibi orta ve büyük ölçekli firmalarımızın bu pazarlarda yatırıma yönelmeleri mümkün olmamış, Romanya'da gerçekleştirilen başarı diğer ülkelerde sağlanamamıştır.

Hatta Bulgaristan'a açılan 50 milyon dolarlık ihracat kredisinin ancak 21 milyon dolarlık kısmının kullanılmış olması, kredi konusunda firmalarımızın daha fazla bilgilendirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Arnavutluk'a daha önce açılmış bulunan ve tamamı kullanılan 15 milyon dolarlık Eximbank kredisinin geri ödemelerini gerçekleştirilememiş olması, bu ülkeye yeni kredi açılmasını engellemektedir. Ancak Eximbank ihracata yapacağı katkı dolayısıyla, ülke kredilerinden ziyade proje bazında kredi verme arzusu taşımaktadır.

İş Konseyleri

Bu ülkelerdeki mevzuat, işbirliği ve yatırım imkanları hakkındaki bilgi eksikliğini gidermek ve özel sektör temsilcileri arasındaki işbirliğinin sürekliliğini sağlamak üzere iş konseyleri kurulmuştur.

Ancak, bütün çabalara rağmen, bu ülkelerde yaşanan finansman yetersizliği, bu ülkelerin bir kısmında kamu sektörünün hâlâ etkinliğini sürdürmesi, iştirakçi firma sayısının yeterli düzeye ulaşmaması nedenleriyle, bazı ülkelerde iş konseylerine istenilen düzeyde işlerlik kazandırılmamaktadır.

İnsani Yardımlar

Sağlanan krediler yanında bu ülkelere insani yardım çerçevesinde de önemli ölçülerde harcama yapılmaktadır. 1991 yılından 1995 yılı sonuna kadar yapılan bu yardımların tutarı 57.5 milyon ABD dolarına ulaşmıştır.⁶

Tablo 2: Ülkemiz Tarafından Yapılan İnsani Yardımlar (USD)

Ülkeler	1991	1992	1993	1994	1995	Toplam
Rusya Fed.	-	1.079.400	-	-	--	1.079.400
Çeçenistan ve İnguşya	-	-	50.000	170.000	72.500	292.500
Arnavutluk	7.763.000	16.968.900	6.202.400	-	-	30.934.300
Romanya	-	-	905.900	-	-	905.900
Moldova	-	-	238.000	117.650	-	593.650
Gagauz	-	-	178.000	158.825	-	336.825
Ukrayna	-	-	377.110	-	-	377.110
Bosna-Hersek	240.000	8.737.762	8.762.800	4.635.421	500.000	22.875.983
Yugoslavya	-	16.400	72.450	-	-	88.850
Makedonya	-	-	12.500	-	-	12.500
TOPLAM	8.003.000	26.802.462	16.799.160	5.081.896	572.500	57.497.018

⁶ Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) "Türk Cumhuriyetleri ve Topluklarına Yönelik Olarak Yürütülen Faaliyetlerin Değerlendirilmesi" isimli Rapor, Mayıs 1997.

Bankacılık İşlemleri

Anılan ülkelerde bankacılık sisteminin gelişmemiş olması da ticari ilişkilerimizi olumsuz olarak etkilemektedir. Bu ülkelerin bankaları tarafından açılan akreditifler tanınmama, üçüncü ülke bankalarının teyidi aranmakta, bu da gecikmelere ve gereksiz maliyet artışlarına neden olmaktadır.

Dolayısıyla, Türk bankalarının bu ülkelerdeki faaliyetlerini artırmaları, gerekirse ortak banka ve şube açmaya yönelmeleri son derece yararlı olacaktır. Nitekim, ticari ve yatırım ilişkilerimizin daha yoğun olduğu Romanya'da iki Türk-Romen ortak bankası faaliyet göstermektedir. Ziraat Bankası Bosna-Hersek'te bir banka kurmuş, ayrıca Arnavutluk, Bulgaristan ve Makedonya'da ise ortak banka kurulması yönünde çalışmalar sürdürülmekte, diğer yandan Vakıflar Bankası'nın Bosna-Hersek'te banka kurma çalışmaları devam etmektedir.

Ekonomik İlişkiler

Sanayi Alanında İşbirliği

Türkiye ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında, bu ülkelerin finansman güçlükleri nedeniyle istenen düzeyde bir sanayi işbirliği hacmine ulaşılamamıştır.

Ulaştırma ve Haberleşme

Ulaştırma

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), 1997 yılının Temmuz ayında Avrasya Ulaşım Geliştirme Merkezi (AUGM) adı altında bir çalışma başlatmıştır. Amacı, Avrasya olarak anılan Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz ve Balkan ülkelerini içine alan bölgeyle ilgili ulaştırma projelerin geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesidir.

Alınan karara uygun olarak Avrasya bölgesinde demiryolu taşımacılığı ve Kars-Tiflis Demiryolu Projesi, Boru Hatları Taşımacılığı ve Botaş Çalışmaları, Nehir ve Deniz Taşımacılığı, Boğazlarda Gemi Trafik Yoğunluğu, Karayolu Taşımacılığı, Hava Ulaşım ve THY'nin bu bölgeye yönelik faaliyetlerinin sunulduğu ve tartışıldığı toplantılar düzenlenmiştir.⁷

Karayolu Ulaşımı

Türkiye'nin Avrasya Bölgesine yönelik karayolu politikası;

- a) İstanbul, Sofya, Üsküp, Tiran, Durres, Venedik karayolu kısaca Batı-Doğu koridoru olarak anılmaktadır. Proje, İstanbul ile Durres arasındaki 920 kilometrelik karayolunun geliştirilmesini amaçlamaktadır. Durres-Venedik arasında feribot bağlantısı öngörülmektedir.
- b) Arnavutluk Karayolu İdaresi ile Karayolları Genel Müdürlüğü'müz arasında Şubat 1996'da Batı-Doğu koridoru, eğitim ve yap-işlet-devret projelerinde işbirliğini içeren bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Batı-Doğu Koridoru'nun proje merkez ofisi

⁷ TİKA koordinatörlüğünde 1997 Temmuz ayında başlayan "Avrasya Ulaşım Geliştirme Merkezi (AUGM)" danışma seri toplantıları.

sinin planlandığı gibi Sofya'da açılmaması nedeniyle, bu ofisin Arnavutluk'ta açılması için girişimde bulunulmuş, ancak henüz bir sonuç alınmamıştır.

- c) Moldova'da TİKA koordinasyonunda Karayolları Genel Müdürlüğü'nden bir teknik heyet, Romanya'dan Gagavuz bölgesine giden ve modernizasyonu istenen karayolu ile ilgili incelemelerde bulunmuş, güzergah tespiti, proje uygulama esasları ve fizibilite önerilerini içeren bir çalışma yapılmıştır.

Hava Ulaştırması

Türkiye ile Avrasya ülkeleri arasındaki sivil havacılık faaliyetleri;

- a) Arnavutluk: İstanbul-Tiran arasında THY haftada dört, Arnavutluk Hava Yolları da dört tarifeli sefer düzenlemektedir. THY Tiran seferlerine 1995 yılında başlamıştır.
- b) Bosna-Hersek: İstanbul-Saraybosna arasında THY haftada üç tarifeli sefer düzenlemektedir. THY Bosna-Hersek'e uçuşlarını 1996 yılında başlatmış, ancak Saraybosna havaalanındaki teknik yetersizlikler nedeniyle uçuşlara ara verilmiş ve 1997 Kasım ayında tekrar başlanmıştır.
- c) Bulgaristan: İstanbul-Sofya arasında THY haftada iki, Balkan Hava Yolları da haftada iki tarifeli sefer düzenlemektedir. THY'nın Sofya hattı 1997 yılı Ekim ayında açılmıştır.
- d) Makedonya: İstanbul-Üsküp arasında Makedonya Hava Yolları haftada üç tarifeli sefer düzenlemektedir.
- e) Moldova: İstanbul-Kişinev arasında Air Moldova haftada üç tarifeli sefer düzenlemektedir. Charter seferleri de düzenlenmektedir.
- f) Romanya: İstanbul-Bükreş arasında THY ve Romanya Hava Yolları haftanın her günü tarifeli seferler düzenlemektedir. İki özel şirket tarafından charter seferleri düzenlenmektedir. THY Bükreş uçuşlarına 1993'te başlanmış, 1994 yılında Kiev bağlantılı seferler yapılmış, 1995'te tekrar direkt uçuşlara geçilmiş, seferlerin yoğunluğu her geçen yıl artarak 1997'de her güne çıkmıştır.
- g) Ukrayna: İstanbul-Kiev arasında THY haftada üç tarifeli sefer düzenlemektedir. Air Ukrayna ve başka oniki Ukrayna firması Türkiye ve Ukrayna'da muhtelif şehirler arasında charter seferleri düzenlemektedir. THY Kiev uçuşlarına 1993 yılında başlamış, 1994 yılında Bükreş bağlantılı seferler düzenlenmiş, 1995'te tekrar direkt uçuşlara geçilmiş ve 1996 yılında haftalık sefer sayısı üçe yükseltilmiştir. THY 1997 yılı Mart ayında Odessa uçuşlarına başlamıştır. İstanbul-Odessa arasında haftada iki tarifeli sefer düzenlenmektedir.
- h) Rusya Federasyonu: İstanbul-Moskova arasında THY ve Aeroflot haftanın her günü tarifeli seferler düzenlemektedir. THY Moskova seferlerine 1989 yılında başlamıştır. Rusya Federasyonu ve Türkiye'de muhtelif şehirler arasında 169 Rus özel havayolu şirketi charter seferleri düzenlemektedir.

Demiryolu Ulaştırması

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları (Kafkas, Karadeniz, Balkan ülkeleri) ile artan ticari ilişkilerinin sonucu demiryollarımızın artan yoğunluğu taşıyacak şekilde rehabilitasyonu gerekmektedir. Türkiye'nin Karadeniz sahilinde çok sayıda li-

manı vardır. Karadeniz boyunca uzanacak bir demiryolu hattı yapımı, bu bölgedeki taşımacılığı geliştirecek ve çok elverişli bir transit taşıma güzergahı oluşturabilecektir.

Deniz ve Nehir Ulaştırması

Deniz Ulaştırması: Türk denizciliği son yıllarda önemli bir gelişme içindedir. Ancak, gerçekleşen gelişmelere rağmen istenilen konumda değildir.

Ro-Ro taşımacılığında önemli gelişmeler görülmektedir. 1996 yılında 23 Ro-Ro gemisi uluslararası hatlarda faaliyet göstermiştir. Bu gemilerin; 8'i Haydarpaşa-Trieste, 6'sı Samsun-Novorossisk, 2'si Trabzon-Soçi, 2'si Derince- Köstence, 2'si Zonguldak-Yalta, 1'i Samsun-İlişev, 1'i Derince-İlişev, 1'i Çeşme-Trieste arasında çalışmıştır. Ro-Ro gemileriyle 1996 yılında Haydarpaşa -Trieste hattında 73888, Samsun-Novorossisk hattında 24375 Samsun-İlişev hattında 2212, Trabzon-Soçi hattında 2422, Derince-İlişev hattında 2997 ve Derince-Köstence hattında 3137 araç taşınmıştır. Taşınan araç 109.031 olup, bunun yüzde 90'ı Türk plakalı araçlardır.

Boğazlarda deniz taşımacılığı her geçen yıl artış göstermektedir. 1996 yılında İstanbul Boğazı'ndan 49.952, günde 137 gemi; Çanakkale Boğazı'ndan 36.198, günde 100 gemi geçiş yapmıştır. Bu geçişlere Boğazların iki yakası arasında yapılan yük ve yolcu taşımacılığı seferleri dahil değildir.

Nehir Ulaştırması: Ülkemizin, Avrasya ülkelerine göre geri kaldığı bir başka konu nehir taşımacılığıdır. 1984 yılında tamamlanan Tuna-Karadeniz Kanalı ile Köstence aynı zamanda bir Tuna Nehri Limanı haline gelmiştir. Ayrıca 1992 yılında tamamlanan Main-Tuna Kanalı ile de Karadeniz Kuzey Denizi'ne bağlanmıştır. Böylece Romanya'nın Köstence Limanı'ndan Tuna-Main bağlantısıyla Hollanda'nın Rotterdam Limanı'na kadar gidilebilmektedir.

Daha önceleri, Tuna Nehri üzerinden Regensburg-İstanbul arasında 2500 tonluk gemilerle yapılan düzenli yük seferlerinin ve Viyana-İstanbul arasında yapılan turistik yolcu seferlerinin yeniden canlandırılması için girişimler yapılmalıdır. Uluslararası sular niteliğindeki nehir taşımacılığında, transit geçilen ülkeler için gümrük işlemlerinin yapılmasına gerek kalmamaktadır. Bu açıdan, Türk kamyonlarının mavnalarla Tuna ve Main nehirleri üzerinden bir çok Avrupa ülkesine doğrudan ulaşması, üzerinde önemle durulması gereken bir alternatif taşıma güzergahı olarak görülmektedir.

Haberleşme

Türkiye ile Ukrayna arasındaki telefon haberleşmesi, Bulgaristan radyolink sistemi üzerinden 25 adet direkt devre ile sağlanmaktadır. Yine aynı sistem üzerinden 12 adet ilave direkt devrenin kurulmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. 1 Mart 1994 tarihinden itibaren APS hizmeti de verilmektedir.

Türkiye, Ukrayna, İtalya ve Rusya Federasyonu arasında tesis edilmesi öngörülen ITUR Fiber Optik Denizaltı Kablo Sistemi'nin kararı 1996 yılı Mart ayı içinde alınmıştır. İtalya'da Palermo, Ukrayna'da Odessa, Rusya Federasyonu'nda Novorossisk ve Türkiye'de İstanbul-Ataköy'de termine edilecek olan 3500 km. uzunluğundaki ITUR Fiber Optik Denizaltı Kablo Sistemi ile Karadeniz havzasının haberleşme trafiği, Ukrayna ve Rusya Federasyonu üzerinden Boğazlar vasıtasıyla Akdeniz ülkelerine yönlendirilecektir.

Türkiye ve Ukrayna'nın iştirak etmiş olduğu diğer bir proje de Asya ve Avrupa arasında artan haberleşme ihtiyacının karşılanması amacıyla Çin'den başlayarak Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, İran, Türkiye, Ukrayna ve Polonya üzerinden geçip Almanya'ya ulaşan "Trans Asya-Avrupa (TAB) Fiber Optik Kablo Sistemi"dir. 1998'de tamamlanması planlanan söz konusu sistemin uzunluğu 21.000 km'yi bulacaktır.⁸

Faaliyet Gösteren Türk Firmaları: 1990'lı yıllardan itibaren Balkan ülkelerinin dışa açılmalarıyla birlikte, özellikle küçük ölçekli Türk firmaları (örneğin Romanya'da kurulan ekmek fabrikaları) bu ülkelerde yabancı firmalara tanınan teşviklerin de etkisiyle Balkan ülkelerine yönelmişlerdir. Bu firmalar daha çok giyim eşyası, gıda, deri, sağlık sektöründe yatırım yapmaktadır.

1991 yılından bu yana, Romanya'da faaliyet gösteren Türk firmalarının sayısı 4.700'ü bulmuş, toplam yatırım 124 milyon doları aşmıştır. Son yıllarda, orta ve büyük ölçekli Türk firmaları (Bayındır Holding, Pak Holding, Efes Pilsen, Özgörkey Grubu gibi) da bu ülkede yatırıma yönelmişlerdir.⁹

Bosna-Hersek'in yeniden imarı kapsamında Türk inşaat firmaları da bu ülkede faaliyet göstermektedir. Ancak, Orta Avrupa ve Balkan ülkeleri ile ilişkilerde yatırım konusunda ilk yıllarda sağlanan ivme daha sonra sürdürülememiş ve özellikle, ülkelere göre önemli farklılıklar yaşanmıştır. Bu alanda en çarpıcı gelişme Romanya'da kaydedilmiştir.

Petrol ve Doğalgaz

Petrol: Avrasya bölgesi petrol rezervleri, dünya petrol rezervlerinin yüzde 8'ini oluşturmaktadır. Bu bölgedeki petrol üretimi Suudi Arabistan ve ABD'den sonra dünyada üçüncü sıradadır. En büyük petrol üretimi de Rusya Federasyonu'nda gerçekleşmektedir.

Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde 66.200 km. uzunluğunda ham petrol boru hattı kullanılmaktadır. Rusya ham petrolünün önemli bir bölümü boru hatlarıyla Karadeniz limanlarına taşınmakta ve bu limanlardan ihraç edilmektedir. Her yıl yaklaşık olarak Novorossisk'ten 30 milyon ton, Odessa'dan 5 milyon ton, Tuapse'den 5 milyon ton ham petrol ihraç edilmektedir. Boğazlardan tankerlerle geçirilerek Yunanistan, İtalya, Fransa ve İspanya limanlarına taşınmaktadır.¹⁰

Doğalgaz: Avrasya bölgesindeki doğalgaz rezervlerinin yüzde 86'sı Rusya Federasyonu'ndadır. Yıllık doğalgaz üretiminin de yüzde 75'lik bölümü bu ülkede gerçekleşmektedir. Halen Türkiye, Trakya üzerinden gelen doğalgaz boru hattı ile Rusya Federasyonu'ndan yılda yaklaşık 6 milyar m³ doğalgaz almaktadır. Ülkemiz, Türkmenistan doğalgazı yanında, Rusya doğalgazı ile de ilgisini sürdürmeli, bu konuda alternatif projeler geliştirmelidir. Karadeniz üzerinden geçecek Rusya doğalgaz boru hattı konusunda Aralık 1997'de görüşmelere başlanmış olması bu bakımdan isabetlidir.¹¹

⁸ TİKA Rapor, 1997.

⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Notu.

¹⁰ TİKA, Rapor, 1997.

¹¹ a.k.

Dış Ticaret Hacmi

Bütün ülkelere yapılan ihracat ve ithalat değerleri 1995-1996 yılları itibarıyla Tabla 3'te gösterilmiştir.¹²

1996 yılı itibarıyla, Türkiye'nin toplam ihracatı içinde yüzde 5.1, toplam ithalatı içinde ise yüzde 2.9 oranında bir paya sahip olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan-Karadağ), Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Polonya, Macaristan, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Litvanya, Letonya, Estonya) ile dış ticaretimizin artırılması, siyasi ilişkilerimizin geliştirilmesi açısından da yararlı olacaktır.

1996 yılında Ukrayna'ya ihracatımız 267 milyon dolar, ithalatımız 745 milyon dolar'dır. Toplam ihracatımız içinde payı yüzde 1.11, ithalatımız içinde payı yüzde 1.73'tür. Moldova'ya ihracatımız 14.3 milyon dolar, ithalatımız 14.4 milyon dolardır. Toplam ihracatımız içinde pay yüzde 0.060, ithalatımız içinde payı yüzde 0.032'dir.

Tablo 3'te yer almayan Ukrayna ve Moldova'yı dahil ettiğimizde¹³ 1996 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatı içinde¹⁴ Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin payı ihracatta yüzde 6.27, ithalatta yüzde 4.71'e ulaşmaktadır. Buna bavin ticareti dahil değildir.

Ihracatımız

Bütün ülkelere yapılan ihracatımızda birinci sırayı gıda sanayi mamulleri almaktadır. Diğer ihracat kalemleri ise bitkisel tarım ürünleri, kimya sanayi ürünleri ve bağlı yan sanayi ürünleri, dokumaya elverişli maddeler ve mamulleri, tekstil, ayakkabılar, canlı hayvan ve hayvansal ürünler, inşaat malzemeleri, cam eşya, adi metaller ve metallere yapılan işlemler, makinalar, mekanik cihazlar, optik alet ve cihazlar, makine ve ekipmanlar, taşıt araçları.

İthalatımız

İthal ettiğimiz başlıca maddeler; mineral madenler, adi metaller ve metallere yapılan işlemler, taşıt araçları, mekanik araçlar, deri ve köseleler, ağaç ve ahşap eşyalar, kağıt ve kartonlar, işlenmiş elyaflar, ham deri ve postlar, demir-çelik sanayi mamulleri, enzimler, temizlik malzemeleri, örme mensucat, prefabrik yapılar, hububat.

Tablo 3'te görüldüğü gibi adı geçen ülkelerle yapılan ticaret yıllar itibarıyla önemli artışlar göstermektedir.

¹² Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Notu.

¹³ Avrasya Dosyası, Sayı 91 Ocak 1998/2 Moldova Özel Sayısı, ayrıca Ukrayna sayısı, TİKA'nın onbeş gününde bir yayınlanan bülteni.

¹⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Ukrayna Ülke Profili, Kasım 1997. Moldova Ülke Profili, Aralık 1997.

Tablo 3: Türkiye Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Dış Ticaret Değerleri (1.000\$)

Ülke	1995		1996		1996 (Ocak-Haziran)		1997 (Ocak-Haziran)		Denge	Hacim
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat		
Balkan Ülkeleri										
Romanya	301.960	367.870	312.723	437.401	143.315	245.643	142.695	187.860	-45.165	330.555
Bulgaristan	183.176	402.029	152.984	358.038	74.958	149.890	70.658	176.461	-105.803	247.119
Arnavutluk	56.942	1.274	53.597	9.180	26.447	5.226	15.796	1.690	14.106	17.486
Slovenya	32.679	35.481	24.659	16.273	10.412	7.392	14.449	10.037	4.412	24.486
Hırvatistan	25.257	9.352	27.082	28.542	18.235	19.787	16.290	2.399	13.891	18.689
Bosna-Hersek	7.836	127	22.356	2.485	7.556	2.238	13.865	941	12.924	14.806
Makedonya	76.467	50.364	74.050	31.430	29.890	19.938	38.779	14.038	24.741	52.817
Yugoslavya F.C.	0	0	22.823	27.709	7.509	9.316	14.207	16.926	-2.719	31.133
<i>Toplam</i>	<i>684.317</i>	<i>866.497</i>	<i>690.274</i>	<i>911.058</i>	<i>318.322</i>	<i>459.430</i>	<i>326.739</i>	<i>410.352</i>	<i>-83.613</i>	<i>737.091</i>
O. Avrupa Ülkeleri										
Polonya	272.359	65.264	252.946	78.516	103.131	40.570	100.193	30.061	70.132	130.254
Macaristan	159.709	69.904	102.632	94.319	47.587	57.895	59.254	30.316	28.938	89.570
Çek Cumh.	75.727	104.531	92.819	107.597	40.862	63.561	40.944	55.845	-14.901	96.789
Slovak Cumh.	16.332	43.312	20.135	20.404	5.086	12.182	10.793	10.274	519	21.067
<i>Toplam</i>	<i>524.127</i>	<i>283.011</i>	<i>468.532</i>	<i>300.836</i>	<i>199.666</i>	<i>174.208</i>	<i>211.184</i>	<i>126.496</i>	<i>84.688</i>	<i>337.680</i>
Baltıklar										
Estonya	3.453	13.173	4.595	14.544	1.712	5.578	3.336	14.966	-11.630	18.302
Letonya	5.999	3.176	1.969	3.426	1.139	1.378	958	859	99	1.817
Litvanya	28.120	30.726	14.912	30.582	5.058	12.219	32.187	16.743	15.444	48.930
<i>Toplam</i>	<i>37.572</i>	<i>47.075</i>	<i>21.476</i>	<i>48.552</i>	<i>7.909</i>	<i>19.175</i>	<i>36.481</i>	<i>32.568</i>	<i>3.913</i>	<i>69.049</i>
Genel Toplam	1.246.016	1.196.583	1.180.282	1.260.446	522.897	652.813	574.404	569.416	4.988	1.143.820
Türkiye Geneli	21.636.474	35.707.516	23.122.631	42.733.899	10.719.782	20.366.871	11.794.417	21.349.931	-9.555.514	33.144.348
Balkan Ü. Payı (%)	2.96	2.03	6.44	4.47	2.97	2.26	3.05	2.01	-0.78	3.62
O.Avr.Ülk. Payı (%)	2.27	0.66	4.37	1.48	1.83	0.86	1.97	0.62	0.79	1.66
Baltık Ü. Payı (%)	0.16	0.11	0.20	0.24	0.07	0.09	0.34	0.16	0.04	0.34
<i>Toplam Pay (%)</i>	<i>5.39</i>	<i>2.80</i>	<i>5.10</i>	<i>2.95</i>	<i>4.88</i>	<i>3.21</i>	<i>5.36</i>	<i>2.80</i>	<i>0.05</i>	<i>5.62</i>

Kaynak: Dış Tic. Müs. Anl. Gn. Md., "Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerimiz Hakkında Değerlendirme Notu."

Diğer Konular

Eğitim Alanı

Kendi ülkelerinde Türk Dili ve Edebiyatı veya Türkoloji eğitimi gören üniversite öğrencilerine kısa süreli Türkçe kursu düzenlenmesi amacıyla başlatılan proje kapsamında, Kırım, Ukrayna ve Gagavuz Özerk Cumhuriyeti'nden gelen 46 öğrenciye 1996 yılında 2 ay süreyle Türkçe kursu verilmiştir.¹⁵

1996-97 öğretim yılında Türk Toplulukları ile Bulgaristan'dan 100 öğretmen 15'er günlük hizmet içi eğitim seminerlerine alınmıştır.

Moldova'da Gagaoğuz bölgesinde mevcut bir matbaa tesisine Latin karakterleri ile Türkçe baskı yapılabilmesi için gerekli uzmanlık eğitim, tesis ve sarf malzemesi sağlanmış ve matbaa işler hale getirilmiştir.

Türk Cumhuriyetleri ile Türk topluluklarının Türkçe kitap ve eğitim araç-gereçleri, ihtiyaçları, imkanlar elverdiği ölçüde karşılanmaktadır.

Kırım'da 1000 Konut ve Sosyal Tesislerin Yapılması

Yurtlarına geri dönen Kırım Tatar Türklerinin iskan sorunlarının bir ölçüde çözümlenmesine ve ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla, Kırım'da 1000 konut inşasına ilişkin fizibilite çalışması tamamlanmıştır. Kırım Tatar Türk Toplumunun acil mesken ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak 1000 konut projesine Geliştirme ve Destekleme Fonu'ndan 1.000.000 dolar tahsis edilerek, projenin uygulanmasına 1997 Temmuz ayında başlanması planlanmıştır.

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) Faaliyetleri

Bölgeye yönelik politikalar, konjonktürel dalgalanmalardan etkilenmeksizin orta ve uzun vadeli menfaatlerimize en uygun şekilde devam etmektedir. Türk dış politikasının uluslararası işbirliği aracı olarak kurulmuş bulunan TİKA, bu politikanın uygulayıcısı ve koordinatörü olarak çalışmaktadır.¹⁶

Tablo 4: TİKA Tarafından Yapılan Yardımların Ülkeler Bazında Yıllara Göre Dağılımı (USD)

Ülkeler	1992	1993	1994	1995	Toplam
Rusya Fed.	-	1.319	1.500	236	3.055
Ukrayna	-	-	36.000	389.955	425.955
Moldova	-	33.130	281.566	385.825	700.521
Romanya	-	-	-	1.874	1.874
Bulgaristan	-	-	-	2.323	2.323
Arnavutluk	830.423	1.119.826	23.000	8.633	1.981.882
Makedonya	-	-	-	8.144	8.144
Bosna-Hersek	423.944	87.826	1.266	81.229	594.265
Toplam	1.254.367	1.242.101	343.332	878.187	3.718.019
Türki Cum.ve Böl. Yardım	5.400.649	5.277.725	12.489.401	10.377.487	33.505.230
Genel Toplam	6.655.016	6.519.826	12.832.733	11.215.674	37.233.249

¹⁵ TİKA, Rapor, 1997.

¹⁶ a.k.

1-) TİKA Bütçesinden Yapılan Harcamalar

2-) TİKA tarafından doğrudan ya da başka kuruluşlarla işbirliği halinde gerçekleştirilen, devam eden ve planlanan projelere aşağıdaki başlıklarla değinilmiştir.

Rusya Federasyonu

Gerçekleşen Projeler

- Kuban Bölgesi'nde ekonomik potansiyel ve yatırım olanaklarını araştırma faaliyetleri.
- Başkırdistan Cumhuriyeti ekonomik potansiyeli ile işbirliği olanaklarının tespit edilmesi.
- KEİ teknik yardım çalışmaları.

Devam Eden Projeler

- Adige Cumhuriyeti'ne teknik yardım.
- Kabartay Balkar Cumhuriyeti'ne teknik yardım.

Planlanan Projeler

- Tataristan Cumhuriyeti'ne teknik yardım.
- Tataristan'ın başkenti Kazan'da TİKA PKO açılması.

Ukrayna

Gerçekleştirilen Projeler

- Kırım İmdat Bankasına uzman yardımcı.
- Küçük işletmeler sitesi için uzman desteği.
- Ukrayna Yardım Komisyonuna uzman desteği.
- Kırım Tatarlarının Entegrasyonu Projesi.
- Simferopol Üniversitesi elemanlarına dil eğitimi.
- Kırım Türklerine yardım kampanyası.
- Kırım Tatar toplumuna insani yardım.
- Türk-Tatar Birlikleri Federasyonuna yardım.
- Kırım Tatar Milli Meclisine yardım.
- Okul çantası ve kırtasiye yardımı.
- Kiev Yabancı Diller Üniversitesine okutman desteği.
- Kırım Sedası gazetesine teknik yardım.
- Kırım TV'na yardım.
- Doğu Dilleri Lisesinde Türkçe bölümü açılması.
- Ukrayna-Kırım Halıcılık Kursu Projesi.
- Türkiye Tarihi kitabı.
- Kurtuluş Savaşı kaseti.
- Kazan Tatarları Halk Odası onarımı.
- Kiev Devlet Üniversitesi'ne danışmanlık-teknik inceleme.
- Kiev Devlet Üniversitesi'ne kitap alımı.

Devam Eden Projeler

- Kırım Toplu Konut Yapımı Projesi
- Kırım TV yayınları
- Ukrayna Kurumsal yapılanma çalışması

Moldova*Gerçekleşen Projeler*

- Çeşitli insani yardım.
- İlaç yardımı.
- Asya ve Okyanusya Çocuk Nöroloji Kongresi.
- Danışmanlık teknik inceleme.
- Sular İdaresi üst düzey yetkililerinin inceleme gezisi.
- Gagavuz Liderinin Türkiye ziyareti.
- Ekonomi Bakanlığı'na ekipman yardımı.
- Gagavuz TV Stüdyosunun rehabilitasyonu.
- Çadır-Lunga Matbaasının rehabilitasyonu.
- Gagavuz Sesi gazetesine yardım.
- Dünya İşadamları Kurultayı.
- Gagavuz yeri ile ilgili tercüme.
- Gagavuz sanatını destekleme.
- Gagavuz-Rusça sözlük basımı.
- Komrat Üniversitesi'ne 300 Kitap gönderilmesi.
- Kişinev Türk-Moldova Kültürevi.
- Komrat Gagavuz-Türk Kültürevi.
- Gagavuz Kütüphanesine 40 adet sözlük gönderilmesi.
- Özel sektörü geliştirme eğitimi.

Devam Eden Projeler

- Moldova Büyükelçilik Kançılara harcamaları.
- Anasözü gazetesine ekipman ve nakti yardım.
- Sabaa Yıldızı dergisine maddi ve teknik yardım.
- Komrat Tuğla-Kiremit Fabrikası etüd desteği.
- İçme ve Sulama Suyu Projelerine etüd desteği.
- Gagavuz Yeri'ne TVRO Sistemi hibesi.
- Gagavuz Yeri'nde Türkiye Türkçesi eğitimi.
- Dış Ekonomi Bakanlığı uzmanlarına eğitim.
- Gümrük İdaresi Üst Düzey uzmanlarına eğitim.
- Halk eğitim programları.
- Küresel Kalkınma Eylem Planı.

Romanya*Gerçekleşen Projeler*

- Türk-Tatar Birlikleri Federasyonu'na teknik yardım.

- Köstence Bölgesi Gümrük Müdürünün ziyaret programı.
- Köstence Ovidius Üniversitesi'ne teknik yardım.
- Folklor uzmanının görevlendirilmesi.
- Tarım konusunda danışmanlık.

Planlanan Projeler

- Bükreş Program Koordinasyon Ofisi kurulması

Bulgaristan

Gerçekleşen Projeler

- Danışmanlık teknik inceleme (Küçük ve orta ölçekli sanayi)
- Türk Tanıtım Haftası.
- Kitap hibesi.

Planlanan Projeler

- Sofya Program Koordinasyon Ofisi kurulması.

Makedonya

Gerçekleşen Projeler

- Tefeyüz Okuluna yardım.
- Makedonya Radyosuna teknik yardım.
- Türk-Makedon Kültürel Etkileşim Sempozyumu.

Planlanan Projeler

- Üsküp Program Koordinasyon Ofisi kurulması.
- Girişimcilik Eğitim Programı.
- Gümrük Konusunda Eğitim Programı.
- Vergi Eğitim Programı.
- Bankacılık Eğitim Programı.

Arnavutluk

Gerçekleşen Projeler

- İnsani yardım
- Yerel Yönetimler (SIGMA) Projesi.
- Arnavut Ekonomik Kalkınma ve Yabancı Yardımlar Koordinasyon Dairesi (DEDAC) uzmanlarının çalışma ziyareti.
- Eğitim kursları.
- Kültürel Anıtlar Enstitüsü Uzmanlarını çalışma ziyareti.
- DEDAC Türkiye uzmanlarının Türkiye konulu staj programı.

Devam Eden Projeler

- Arnavutluk Hisse Senetleri Tescil Merkezine teknik yardım
- Tiran Program Koordinasyon Ofisi kurulması.

Planlanan Projeler

- Vergi Konusunda Eğitim Programı.
- Girişimci Eğitim Programı.
- Gümrük Personeli Eğitim Programı.
- Karayolları Personelinin Eğitimi.

Bosna-Hersek*Gerçekleşen Projeler*

- Mostar Köprüsü teknik inceleme.
- İnsani yardım.
- Gazeteciler ziyareti.
- Mülkiyeliler Spor Kulübü'nün ziyareti.

Devam Eden Projeler

- Büyükelçilik Kançılırya giderleri.
- Doğalgaz konusunda danışmanlık.
- Telekomünikasyon işbirliği.
- TİKA/UMB işbirliği (Mühendisler).
- Sağlık alanında teknik yardım.
- Hava trafik kontrol eğitimi.

Yukarıda açıklandığı üzere TİKA çeşitli alanlarda gerçekleştirilen, devam eden, planlanan proje faaliyetlerine başarılı şekilde devam etmektedir.

Karşılaşılan Belli Başlı Sorunlar

Kanuni alt yapının henüz serbest piyasa koşullarına uyarlanamamasından kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır.

1. Bağımsız karar alma alışkanlıkları ve batı ölçülerine göre yapılanmalarını sağlayacak yetişkin kadroların azlığı ve global çerçevede geçerli, genel kabul gören kurumlara yatkınlık yeterli değildir.
2. Bu ülkelerin mevzuatlarındaki belirsizlikler, sorunların çıkmasına sebep olmaktadır. Kâr transferi, vergilendirme, yabancı yatırımlarda ortaklar arasında çıkan anlaşmazlıkların halli konusunda karşılaşılan sorunlar vardır.¹⁷
3. Bankacılık gelişmemiş olduğundan, ticari alışverişlerin transferinde zorluklar yaşanmaktadır.¹⁸
4. Balkan ülkelerinde iç savaş ve istikrarsızlık bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerimizin gelişmesini engellemiştir.

¹⁷ Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Notu.

¹⁸ a.k.

Türkiye Açısından Genel Değerlendirme

Avrasya dediğimiz Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde 1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkan değişiklikler ve uluslararası ilişkilerde gündeme gelen yeni oluşumlar, ekonomik ve siyasi açıdan dünyaya açılma ve uluslararası toplumda kendilerine bir yer edinme, özellikle çağdaş yaşama geçişte ve geleceklelerini planlamada kendilerine batı standartlarını örnek almışlardır.

Türkiye, bu ülkelerin demokrasiye geçişleri ve serbest pazar ekonomisi kurmalarında her türlü yardımı yaparak, kendi deneyim ve olanaklarını seferber etmiş ve bu çerçevede, karşılıklı üst düzey ziyaretler başlatılmış, eşitlik ve içişlerine karışmama ilkesi çerçevesinde her alanda işbirliğini geliştirmeyi politika olarak benimsemiştir.

1990'lı yıllardan itibaren Balkan ülkelerinin dışa açılmalarıyla birlikte, bu ülkelerde yabancı firmalara tanınan teşviklerin de etkisiyle Balkan ülkelerine yönelme artmıştır.

Avrupa Birliği pazarlarında Türkiye gibi, bazı kolaylıklardan yararlanmaya başlayan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkilerin yanı sıra sanayi işbirliğinin de gerçekleştirilmesi önem kazanmaktadır. Söz konusu ülkelerde üretim maliyetlerinin düşük olduğu, sanayi kollarında kurulacak ortak girişimler kanalıyla OECD ülkelerine ihracat artırılabilirdiği düşünülebilir.¹⁹

Gözden kaçırılmaması gereken bir başka husus da, bölgede bir rekabet ortamının oluşmaya başlaması ve uluslararası firmaların bölgeye olan ilgisinin giderek artma eğilimi göstermesidir. Bölge pazarına Batılı firmaların girmesi, finansman olanakları sınırlı Türk firmalarının avantajlarını kaybetmelerine neden olmaktadır.

Orta Avrupa ülkeleri ile ilişkilerde gözden uzak tutulmaması gereken bir diğer husus bu ülkelere son yıllarda çok büyük oranda yabancı sermaye girişi olması nedeniyle, bu ülkelerin üretim yapılarını hızla yenilemeleri ve dolayısıyla, ülkemiz ile rekabet edecek ve uzun vadede, bu ülkelerin uluslararası pazarlarda ülkemizin rakibi haline gelebilecek olmalarıdır. Kaldı ki, özellikle Orta Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne üyelikleri de gündemdedir.

Eski Yugoslav Cumhuriyetleri ile olan dış ticaretimiz artma potansiyeli taşımaktadır. Bölgede süren savaş ve siyasi istikrarsızlık bölge ülkeleri ile ticari ilişkilerimizi bugüne kadar engellemiş olmakla birlikte, 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te imzalanan Barış Anlaşması çerçevesinde, Bosna-Hersek'in yeniden imarı kapsamında bölgeye sağlanması öngörülen krediler ile dış ticaret ve yatırım açısından bölgenin canlanacağı tahmin edilmektedir.

Ülkemiz, Türkmenistan doğalgazı yanında, Rusya doğalgazı ile de ilgisini sürdürmeli, bu konuda alternatif projeler geliştirmelidir. Karadeniz üzerinden geçecek Rusya doğalgaz boru hattı konusunda Aralık 1997'de görüşmelere başlanmış olması isabetlidir.

Doğalgaz konusunda olduğu gibi petrol konusunda da ülkemiz, Azerbaycan ve Kazakistan petrolçülerinin yanı sıra Rusya petrolü ile de ilgilenmeli, Bakü-Ceyhan boru hattını Rusya petrolünün de bir kısmını taşıyacak kapsamda ele almalıdır. Bu yaklaşım boru

¹⁹ a.k.

hattının yapılabirliğini artıracak, hem de boğazlara daha fazla yük bindirmesini önlemiş olacaktır.

Bölge, zengin petrol rezervleri, yüksek düzeylerde petrol üretimi ve boru hattı taşımacılığı yanında, petrol konusuyla ilgili taahhüt işleri bakımından da ilgilenilmesi gereken bir bölgedir.

Boğazlardaki deniz trafik yoğunluğunun ve olumsuz hava koşullarının neden olduğu kazalar, 1 Temmuz 1994 tarihinde yürürlüğe giren “Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük” ile önemli ölçüde azalmıştır. Bunun yanında güvenli ve hızlı deniz trafik akışı için düzenlemeler yapılarak “Gemi Trafik Yönetim Sistemi” gerçekleştirilmelidir. Boğazlar üzerinden yılda yaklaşık 40 milyon ton petrol taşınmaktadır. Bu miktara 25 milyon ton Azeri ve 20 milyon ton Kazak petrolünün eklenmesi Boğazlardaki tanker geçişini daha da artıracaktır. Bu açıdan Bakü-Ceyhan petrol boru hattı yapımından ödün verilmemesi gerektiği ve ne kadar hayati ve önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁰

Avrasya ülkeleriyle hemen hemen her alanda artan ilişkilerin ülkemizin ulaştırma sistemlerine getirdiği/getireceği yoğunluk ve bu yoğunluk çerçevesinde; ulaştırma sektörünün hem bir bütün olarak, hem de alt sektörler itibariyle yeniden değerlendirilerek, uzun vadeli, bölgesel açılımları da kapsayan bir ulaştırma master planı hazırlanması gereklidir.

Türkiye'nin dış ticaretinde Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz ve Balkan ülkelerine büyük bir açılım yaşanmış, ancak bu açılıma paralel olarak Karadeniz limanlarında bir gelişme gerçekleşmemiştir. İhracat-ithalat, yükleme-boşaltma, transit taşıma ve benzeri özellikler gözönünde tutularak geliştirmeler gerçekleştirilmelidir. Ülkemizin Karadeniz kıyısında mevcut 22 limanının yıllık yükleme-boşaltma kapasitesi 14 milyon tondur. Karşılaştırma açısından Ukrayna'nın Odessa limanı 35 milyon ton'dur. Bu değerler, Karadeniz limanlarının kapasite yetersizliğini ortaya koymaktadır. Kapasite artırılmasına hızlı bir şekilde çalışılmalıdır.

Avrasya ülkeleri ile artan ticari ilişkilerimizin sonucu, demiryollarımızın artan yoğunluğu taşıyacak şekilde rehabilitasyonu gerekmektedir. Ayrıca Karadeniz boyunca uzanacak bir demiryolu hattı yapımı, bu bölgedeki taşımacılığı geliştirecektir.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde nehir taşımacılığı artmıştır. Bilindiği üzere bu taşımacılık ucuzdur. Uluslararası nehir taşımacılığında, transit geçilen ülkeler için gümrük işlemleri yapılmamaktadır. Ülkemiz de nehir taşımacılığına önem vererek, Türk kamyonlarının mavnalarla Tuna ve Main nehirleri üzerinden, birçok Avrupa ülkesine, doğrudan ulaşması üzerinde önemle durmalıdır.

Yolcu taşımacılığındaki yoğunluğa karşın THY'nın Türkiye ile Avrasya ülkeleri arasında gerçekleştirdiği kargo taşımacılığı yüksek seviyelerde değildir. Kargo taşımacılığının artması yönünde girişimler sürdürülmelidir.²¹

²⁰ TİKA, Rapor. 1997.

²¹ a.k.

Bugün Türkiye'nin teknik yardımlarını kabul eden BDT ülkelerinin birçoğu, yarının petrol ya da doğalgaz zengini ülkeleri olacaktır. Bu ülkelerden çıkacak turistler, fiziki yakınlığı yanında, tarihi ve kültürel bağları nedeniyle öncelikle Türkiye'ye yöneleceklerdir. Bu ülkelerle ilgili olarak yürütülen sivil havacılık faaliyetlerinin uzun vadeli bir turizm programı içerisinde değerlendirilmesi yararlı olur.

Ülkemiz, bu yakın bölge ülkeleri ile tarihten de gelen bağların etkisiyle ilişkilerinin ve özellikle ticari ve ekonomik ilişkilerin artırılmasına ağırlık vererek önemle üzerinde durmalıdır.